

Mobilizacijska struktura veteranskog pokreta u Hrvatskoj: organizacije društvenog pokreta i članstvo

---

Bagić, Dragan; Kardov, Kruno; Škacan, Mislav

Source / Izvornik: **Politička misao : časopis za politologiju, 2020, 57, 195 - 223**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.20901/pm.57.3.08>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:464136>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 19. ožujka 2020.
<https://doi.org/10.20901/pm.57.3.08>

Mobilizacijska struktura veteranskog pokreta u Hrvatskoj: organizacije društvenog pokreta i članstvo

---

DRAGAN BAGIĆ, KRUNO KARDOV
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

MISLAV ŠKACAN
Neovisni istraživač

Sažetak

Cilj rada je istražiti dinamiku udruživanja hrvatskih ratnih veterana te ustanoviti ključna obilježja koja doprinose članstvu u veteranskim organizacijama. Analiziraju se podaci veteranskih organizacija iz Registra udruga RH za razdoblje od 1991. do 2014. godine te podaci o socio-demografskim karakteristikama, veteranskom identitetu i političkim preferencijama članova veteranskih organizacija prikupljeni anketnim istraživanjem 2015. godine. Rezultati pokazuju da je članstvo veteranskih organizacija određeno ratnim iskustvom, socio-demografskim te političkim obilježjima. Veteranske organizacije su dominantno mjesnog karaktera, a ključne interne razlike u udruživanju određene su posljedicama rata i načinom ulaska u rat. Zabilježene su značajne razlike između članova i ne-članova veteranskih organizacija u smislu da su članovi u većoj mjeri orijentirani prema desnom političkom spektru, što pokazuje da u određenim prilikama veteranske organizacije mogu značajno usmjeravati kolektivno djelovanje ratnih veterana u političkoj areni. U radu se raspravljaju uvidi o asocijacijskoj gustoći veterana, razlike između članova i ne-članova veteranskih organizacija te obrasci i ciklusi veteranskog udruživanja.

Ključne riječi: hrvatski ratni veterani, veteranski pokret, organizacije društvenog pokreta, političke preferencije, veteranski identitet

1. Uvod

Cilj ovoga rada je istražiti dinamiku udruživanja hrvatskih ratnih veterana te ustanoviti ključna obilježja koja doprinose članstvu u veteranskim organizacijama.¹ Pri tome se oslanjamo na teorijske pristupe društvenih pokreta koji omogućavaju sagledavanje veteranskog djelovanja koje nije određeno samo vanjskim čimbenicima, nego posjeduje i unutarnju dinamiku. Ratne veterane se uobičajilo promatrati kao interesnu grupu koja je snažno povezana s institucionalnim autoritetom, pri čemu se onda zanemaruje diskurzivno djelovanje veteranskih organizacija koje je usmjereno na izgradnju identiteta i javnu prisutnost. Cilj našeg istraživanja nije drugačije definiranje tih odnosa u smislu da bismo tvrdili da su ratni veterani primarno društvena grupa koja djeluje s ciljem javnog priznanja vlastite posebnosti i vrijednosti ili obrane dominantnih kulturnih kodova, a ne preraspodjele političke moći i ispunjenja političkih ili ekonomskih interesa. Umjesto jednoznačnog definiranja odnosa javnih politika i ratnih veterana u ovom radu se primarno zanimamo za unutarnje elemente veteranskog pokreta. Polazimo od stajališta da makrostrukturne promjene poput oružanog sukoba rezultiraju pojavom novih prijepora i društvenih aktera, a s obzirom na to da kolektivno djelovanje hrvatskih ratnih veterana izvaninstitucionalnim sredstvima i kanalima posjeduje vremenski kontinuitet, vrijedno je istražiti mobilizacijsku strukturu i organizacijski razvoj tih aktera. U tom smislu nastojimo osigurati uvide u demografiju veteranskog pokreta analizirajući što leži u temeljima veteranskog udruživanja, koje su ključne linije unutarnjeg razdvajanja te koji su obrasci veteranskog organiziranja kroz dulje vremensko razdoblje. Također nastojimo ustanoviti ključne čimbenike koji određuju članstvo u veteranskim organizacijama. S tim ciljem analiziramo dva seta podataka: podatke o udrugama iz evidencije Ministarstva uprave RH te podatke nekoliko ciklusa nacionalnih anketnih istraživanja provedenih 2015. godine.

2. Ratni veterani: ne-društveni subjekti, politički klijenti, necivilni akteri

Promatranje ratnih veterana kroz optiku društvenog pokreta može se činiti neobičnim jer se zbog "nasljeđa veteranskog statusa unutar javnih politika" ratne veterane često povezuje s institucionalnim autoritetom (Mettler, 2005: 211). Općenito gledano, većina studija o ratnim veteranima razdijeljena je u dva odvojena segmenta istraživanja koja su obilježena prilično različitim razumijevanjem veteranskog su-

¹ Rad je nastao zahvaljujući financijskoj potpori Sveučilišta u Zagrebu u okviru projekta "Veteranske politike i dinamika organiziranja ratnih veterana u Hrvatskoj" (2015-2017). Pojedini dijelovi rada prezentirani su na 46. godišnjoj konferenciji UACCESS, London, 5.-7. rujna 2016. te na 6. sociološkom kongresu HSD-a, Zagreb, 7.-8. travnja 2017.

bjekta i u kojima su istraživački okviri djelovanja ratnih veterana određeni različitim teorijskim pristupima i tradicijama.

S jedne strane, u zapadnim stabilnim demokratskim režimima prevladavaju studije koje pristupaju veteranskim pitanjima iz perspektive ili orijentira socijalne politike. U podlozi tih studija nalazi se pretpostavka da ratni veterani čine društvenu kategoriju, ili u najboljem slučaju statusnu grupu, koja je izvorno stvorena i kasnije održavana državnom intervencijom, i to putem posebnih zakonskih povlastica i posebnih socijalnih beneficija u čijim temeljima se nalazi služba državi. Ratni veterani se promatraju kao bivši vojnici i ratnici, odnosno bivši službenici države jer se rat vidi kao nastavak politike drugim sredstvima. Veteranske beneficije onda proizlaze iz takvog “politički definiranog rada” vojnika kao “paradigmatskog nacionalnog radnika-građanina” (Cowen, 2005; 2008). Društvena pozicija ratnih veterana u tim okvirima najčešće nije problematična s obzirom na to da je odnos ratnih veterana i šireg društvenog okruženja viđen kao odnos kontrole i brige. Istraživanja političkih stavova i stranačkih preferencija ratnih veterana u tim zemljama nisu pokazivala različitosti u odnosu na ne-veteransku populaciju, što je dodatno usmjerilo istraživanja veterana u polje socijalne politike. Sukladno tome se i kolektivno djelovanje ratnih veterana pretežno vidi kao rezultat *policy-feedback* mehanizama te ih se promatra kao interesnu grupu koja se bori za proširenje vlastitih materijalnih prava (Mettler, 2005). Takvo razumijevanje ratnih veterana generira nekoliko problema u istraživanjima. Prvo, ono značajno otežava komparativne pristupe zbog različitih državnih određenja ratnih veterana. Kako nam sugerira studija Dandekera i suradnika (2006), u stabilnim zapadnim demokracijama komparativne studije su gotovo nepostojeće. Ti autori to ilustriraju u studiji britanskih veterana u kojoj pokazuju da se sam broj veterana u različitim državama mijenja ovisno o službenim zakonskim definicijama, a s time i njihove socijalne beneficije te okviri unutar kojih se rješavaju njihovi zahtjevi i potrebe (Dandeker i sur., 2006).

Druga prepreka koja proizlazi iz determiniranosti ratnih veterana državnim intervencijama tiče se problema istraživanja ratnih veterana kao autonomnih društvenih aktera. Studije koje pristupaju ratnim veteranima kao samostalnim društvenim akterima u zapadnim društvima su rijetke, i analize veteranskog organiziranja pretežno se ograničavaju na veterane ratova u prvoj polovici 20. stoljeća. Tu je posebno zanimljiva studija Antoinea Prosta o ratnim veteranima Prvoga svjetskog rata u Francuskoj u kojoj autor analizira “veteranski pokret”, ali veteranima ipak negira status “prave grupe” u francuskom društvu (Prost, 1992). Njegova analiza je bliska marksističkoj misli i Bourdieuovom pristupu te stoga, unatoč tome što veterane promatra kroz optiku društvenoga pokreta i što u analizi pokazuje prisutnost karakterističnog veteranskog identiteta, veterane ipak vidi kao heterogenu skupinu bez zajedničke kvalitete, koja bi unutar tog teorijskog okvira trebala proizlaziti iz klasne

pozicije. Stoga autor veterane definira kao “grupu prava” (*entitlement group*) koja je proizvedena od države (*ibid.*). Za razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata veteranske se organizacije promatraju pretežno kroz optiku interesnih grupa, što znači da autori polaze od pretpostavki da veteranima kao društvenoj skupini nedostaje vlastiti identitet, da svojim djelovanjem ne dovode u pitanje institucionalni autoritet te da se u suštini ne bore za društvene promjene, nego nastoje ostvariti partikularne materijalne interese pretežno institucionalnim kanalima.

Drugi segment istraživanja veterana čine studije koje se bave ratnim veteranima u tranzicijskim i postkonfliktnim zemljama te koje upotrebljavaju značajno drugačije pristupe i teorijska polazišta od prethodnih istraživanja. U tim zemljama i okolnostima ratnim veteranima se uobičajilo pristupati kroz perspektivu demobilizacije, razoružanja i reintegracije (*Disarmament, Demobilization and Reintegration – DDR*) za koju je karakteristično odvajanje ratnih veterana od države. Drugim riječima, ratne veterane se promatra kao društvenu grupu i specifične političke subjekte, no samo kao privremene kategorije koje s tranzicijom u mirnodopsko stanje i političkom konsolidacijom trebaju nestati. Ključni ciljevi DDR politika su “razbijanje zapovjednih lanaca, što znači minimizaciju interakcije između bivših boraca i njihovih bivših zapovjednika, te obeshrabrivanje političkih udruživanja i samoidentifikacije kao bivših boraca” (McMullin, 2013a: 22). Reintegracijske politike su vođene idejom izbjegavanja dugoročne pomoći i smanjivanja percepcije da nasilje može voditi nagradama, kao i idejom da društvene zajednice trebaju biti konačni korisnici pomoći (UN, 2006). Reintegraciju se vidi kao proces u kojem su ratni veterani promatrani kao sloj odvojen od društvene zajednice, a kako taj proces nema jasne indikatore, pojedini kritičari cijeli DDR okvir smatraju potkonceptualiziranim i teorijski siromašnim. Kritičari tvrde da se u stvarnosti i u konačnici intervencije zapravo svode na minimalističku opciju “plaćanja i razdruživanja” ili pak na maksimalističku opciju “plaćanja, razdruživanja i zapošljavanja” (Jennings, 2008; McMullin, 2013a; Muggah, 2009). U diskurzivnoj analizi McMullin (2013b) pokazuje da su ratni veterani u ovom polju često viđeni unutar interpretativnih okvira rušitelja izgradnje mira i društvene rekonstrukcije te prepreka stabilizacijskim naporima. Unutar takvih okvira se onda sama javna vidljivost veterana vidi kao mobilizacija, a udruživanje veterana u građanske organizacije tumači se kao sigurnosna prijetnja (*ibid.*). Prema J. Söderström upravo je to razlog i relativne nezastupljenosti odnosno izostanka problematizacije ideje političke reintegracije u DDR studijama i *policy* dokumentima (Söderström, 2015). S obzirom na to da se u ovoj perspektivi ratne veterane pretežno vidi kao produžetak (para)vojnog života i ratnih politika, oni su izostavljeni i kao korisnici različitih međunarodnih inicijativa usmjerenih na izgradnju civilnog društva. Ideje i pretpostavke koje nalazimo u studijama u zapadnim konsolidiranim demokracijama o građanskim udruženjima kao promotorima aktivnih građana kroz socijalni kapital (Putnam, 2000), a koje se

iscrпно koriste i u studijama postsocijalističke tranzicije, u ovim specifičnim postkonfliktnim društvima postaju problematične i uvjetne. Kako tvrde pojedini autori, u studijama tranzicije civilno društvo se općenito nastoji promatrati unutar okvira demokratizacije i izgradnje mira, dok se u literaturi o nacionalizmu i etničkom konfliktu akteri civilnog društva pretežno karakteriziraju kao negativni društveni akteri koji doprinose društvenim podjelama (Marchetti i Tocci, 2009). Vanjska potpora u postkonfliktnim zemljama često je usmjerena upravo prema slabljenju unutarnje opozicije slabim državnim režimima, kojima nedostaju administrativni kapaciteti za reguliranje društvenih procesa (Belloni, 2008). Posner (2004) navodi dva razloga za to: prvo, u tim okruženjima nema mnogo smisla podupirati grupe za pritisak i, drugo, organizacije koje nastaju u postkonfliktnim sredinama bez vanjske pomoći često su “necivilne”. Takva tumačenja se značajno razlikuju od pogleda na civilno društvo u konsolidiranim demokracijama gdje je uloga najrazličitijih organizacija civilnog društva često neproblematična. Tako Roberto Belloni iznosi kritiku Putnamova uvjerenja da čak i crkveni zborovi i lovačka udruženja doprinose razvoju društvenog povjerenja, tolerancije i aktivnih građana potrebnih za stabilnost demokracije, tvrdeći da “nikako nije svejedno koju pjesmu zborovi pjevaju” (Belloni, 2008: 187). Za kritičku literaturu takva suprotna vrednovanja organizacija civilnog društva pokazuju da je posrijedi primarno analitički koncept odvojen od postojećih društvenih formacija i različitih lokalnih uvjeta. Koncept civilnog društva je, kritičari tvrde, nejasan i prazan, nedostaje mu koherentnost čak i u zapadnoj tradiciji (Lewis, 2002) te stoga može biti ispunjen različitim sadržajem “od demokratskih do nedemokratskih aktera i od mirovnih do nasilnih aktera” (Belloni, 2008: 186). No pretpostavka da organizacije ratnih veterana imaju negativnu ulogu u postratnom razdoblju nije dovoljno utemeljena. Colletta, Kostner i Wiederhofer (2004), primjerice, na temelju pregleda različitih slučajeva ističu pozitivne strane veteranskog udruživanja i njihovih neformalnih mreža. Oni tvrde da su veteranska udruženja “ključni pomoćnici u uspješnoj ekonomskoj i društvenoj integraciji”, posebno u situacijama kada je društveni kapital iscrpljen (Colletta, Kostner i Wiederhofer, 2004: 178). Pozitivne uloge nalaze u slučajevima Mozambika, Ugande, Nikaragve i Gvatemale, a ukazuju i na problematičnu ulogu politizacije veteranskih udruženja u slučaju Zimbabvea (Colletta, Kostner i Wiederhofer, 2004).

Uopćeno uzevši, ta dva pristupa ratnim veteranima rezonantna su i u studijama i javnom diskursu o djelovanju veteranskih organizacija u Hrvatskoj i u regiji obuhvaćenoj ratovima u bivšoj Jugoslaviji. S jedne strane nalazimo argumentaciju koja djelovanje i organiziranje ratnih veterana stavlja u okvire “necivilnog civilnog društva”, kako ih primjerice promatra Fisher (2003). Ta perspektiva bliska je i različitim akterima u liberalnom polju civilnog društva povezanog s područjem demokratizacije i ljudskih prava. Ratnim veteranima se u tom interpretativnom okviru daje status agencije, no promatra ih se kao prijetnju demokraciji, civilnoj socijalnoj

koheziji te otvorenom i tolerantnom društvu. U drugom pak dijelu studija prisutan je argument da taj dio civilnog društva zapravo nije izvorno civilno društvo jer veterani nisu samo-organizirani, nego su potaknuti na organiziranje odozgo. Veteranske organizacije i inicijative tu se često vide kao proizvođači institucionalne politike i institucionalnog autoriteta. Njih iz različitih razloga kreiraju, podupiru ili potiču različiti državni i lokalni akteri, (para)vojni zapovjednici ili političke stranke, a ti razlozi sežu od razmjene materijalnih i simboličkih resursa radi političke podrške (Kasapović, 2001; Stubbs i Zrinščak, 2012) preko strategije kontrole (David, 2015) do održavanja konfliktne infrastrukture u izmijenjenim mirnodopskim okolnostima (Bojičić-Dželilović, 2006). Različite razloge nalazimo i za brojnost organizacija ratnih veterana u zemljama bivše Jugoslavije. U Hrvatskoj se brojnost ponekad tumači kao pokazatelj poticajnih politika, u Bosni i Hercegovini to je rezultat odsustva DDR politika (Moratti i Sabic-El-Rayess, 2009), a u Srbiji se brojnost tumači kao rezultat državne strategije smanjenja javne vidljivosti i marginalizacije ratnih veterana (David, 2015).

3. Istraživački okvir

Kao osnovni analitički okvir koristimo teorijski model McCarthyja i Zalda (1977) koji je unutar resursno mobilizacijske teorije (RMT) društvenih pokreta uspostavio koncepte organizacije društvenog pokreta (*social movement organization* – SMO) i industrije društvenog pokreta (*social movement industry* – SMI) ili SMO-infrastrukture, kako ju naziva Kriesi (1996). SMO označava organizaciju koja povezuje svoje ciljeve s preferencijama društvenog pokreta, a SMI sve organizacije čiji su ciljevi postizanje najširih preferencija društvenog pokreta (McCarthy i Zald, 1977). Taj se model često koristi u istraživanjima radi uvida u procese međuorganizacijske kompeticije za resurse, u demografiju pokreta i sl. (za pregled vidjeti Soule i King, 2008). RMT je u istraživanjima društvenih pokreta općenito ostvario značajnu promjenu u razumijevanju izvaninstitucionalnog kolektivnog djelovanja jer je naglasak stavio na organizacijske i racionalne temelje, za razliku od prijašnjih teorija kolektivnog ponašanja, teorije masovnog društva ili teorija relativne deprivacije koje su društvene pokrete i izvaninstitucionalno kolektivno djelovanje tumačile kao neracionalno ili čak iracionalno, koje se događa relativno rijetko te za čiju pojavu su potrebne strukturne napetosti (Jenkins, 1983). U tom smislu razumijevanje ratnih veterana kao društvenih aktera koji su podnijeli apsolutnu žrtvu u odnosu na koju se sve kompenzacije mogu smatrati nedovoljnim (Žunec, 2006) može biti poticaj za tumačenje učestalosti i masovnosti veteranskih protesta, ali iz perspektive teorija društvenih pokreta prisutnost nezadovoljstva nije dovoljna. Kako tvrde McCarthy i Zald (1977), “u svakom društvu postoji dovoljno nezadovoljstva koje bi pokret moglo snabdjeti *grass-roots* potporom”, no za mobilizaciju je potrebno tim nezadovoljstvima ponuditi in-

terpretativne okvire nepravde kroz različite oblike “infrapolitike” (Scott, 1990), odnosno djelovanja koje prethodi javnoj manifestaciji nezadovoljstva, i upravo u tome važnu ulogu imaju organizacije društvenog pokreta. Za RMT one su ključni temelji mobilizacijske strukture društvenog pokreta na koje se naslanjaju neformalne mreže te druge formalne organizacije poput političkih stranaka (Kriesi, 1996).

Radi osiguranja uvida u SMO-infrastrukturu veteranskog pokreta i razvoj veteranskog udruživanja proveli smo analizu podataka iz baze *Registra udruga Republike Hrvatske*. Baza je obuhvaćala sve udruge osnovane od 1991. do 2014. godine neovisno o tome je li organizacija u međuvremenu prestala s djelovanjem.² Time je osiguran obuhvat svih slučajeva u kojima je određeni broj ratnih veterana u nekom trenutku uložio napor i izvršio registraciju vlastitog djelovanja pri nadležnom državnom tijelu. Baza je obuhvaćala 54.835 udruga. Izlučene su sve organizacije povezane s ratnim veteranima ili s Domovinskim ratom na temelju analize naziva udruga, opisa djelatnosti i područja djelovanja, čime je kreirana baza od 1.524 udruge povezane s Domovinskim ratom, a iz nje je u daljnjem koraku izlučeno 1.196 udruga veterana Domovinskog rata. Jedinica analize je u sljedećem koraku obuhvaćala naziv udruge i tekst opisa djelatnosti. Kodni sustav činile su konceptualno vođene kategorije, pri čemu je inicijalno deduktivno kodiranje u drugoj fazi dopunjeno induktivnim pristupom, a generalne kategorije razdijeljene su u potkategorije. Kodiranje su provela dva koderi s visokom stopom međukoderskog suglasja (95%). Vodeći se dosadašnjim konceptualizacijama i istraživanjima, a posebno istraživanjima veteranskog organiziranja u Prost (1992), Gerber (2003) i Edele (2008), koji problematiziraju veteranski pokret, interne razlike veteranskih populacija, veteransku politiku i identitete, kodiranje je vođeno pitanjem što leži u temeljima veteranskog organiziranja u Hrvatskoj, odnosno po kojim su se ključnim principima ratni veterani udruživali. Prva opća kategorija tiče se ključnog problema veteranskog identiteta i pitanja u kojoj mjeri se veteranske organizacije mogu promatrati kao produžetak vojnog života ili konfliktne infrastrukture, a u kojoj mjeri se tiču civilnog života te, u daljnjem koraku, kako su se uspostavljali različiti odnosi između interesa i identiteta veterana te administrativno-pravne, ekonomske, političke i društvene strukture. Sukladno tome, opće kategorije su činile: 1. vojno utemeljene organizacije, što znači udruživanje na temelju bivših vojno ili ratno utemeljenih razlika, a koje uključuju daljnje specifične potkategorije (primjerice, vojne jedinice, vojna hijerarhija, princip novačenja, vojne operacije i ratišta i sl.); 2. organizacije utemeljene u lokalnom političkom te-

² Sredinom 2014. usvojen je novi zakon o udrugama koji je nalagao obavezu usklađivanja statuta svih organizacija unutar godine dana, pri čemu udruge koje nisu provele usklađivanje nisu brisane iz Registra. Na proces usklađivanja i evidentiranja tih promjena u Registru utjecali su i vanjski čimbenici poput učinkovitosti pojedinih nadležnih županijskih tijela državne uprave, zbog čega su analizom obuhvaćene samo udruge koje su osnovane do lipnja 2014.

ritorijalnom ustroju (primjerice, gradske i županijske u odnosu na nacionalne organizacije ili organizacije koje nemaju teritorijalno određenje); 3. organizacije utemeljene u različitim oblicima viktimizacije, što podrazumijeva razlikovanje stradalnika od ostalih veterana, razlikovanje (vojnih) stradalnika i (civilnih) žrtava te daljnja unutarnja razlikovanja stradalnika (primjerice, ratni invalidi, zatočenici, oboljeli od PTSP-a i sl.); 4. organizacije utemeljene u strukturi radnih odnosa i profesionalnom djelovanju (primjerice, veterani udruženi u pojedinim tipovima ili oblicima gospodarskih djelatnosti poput poduzeća, obrtnika, nezaposleni veterani, ratni izvjestitelji, liječnici i sl.); 5. organizacije utemeljene u svakodnevicu i načinima provođenja slobodnog vremena poput sportskih, hobističkih i amaterskih udruženja (primjerice, različita sportska i ribolovna društva i klubovi); 6. organizacije općeg karaktera, odnosno organizacije bez jasno definiranog članstva (primjerice, branitelji Hrvatske); 7. ostale organizacije, odnosno organizacije koje ne odgovaraju prethodno navedenim kategorijama (primjerice, religijski utemeljene organizacije, veterani pripadnici nacionalnih manjina i sl.). Tijekom procesa kodiranja bilo je moguće višestruko dodjeljivanje kodova u slučajevima u kojima je to bilo potrebno, pri čemu su savezi i koordinacije izlučeni u odvojenu kategoriju s obzirom na to da je riječ o udruživanju organizacija, a ne pojedinaca.

Drugi set podataka kojim se koristimo u radu prikupljen je anketnim istraživanjem na nacionalno reprezentativnom uzorku od 1.000 ispitanika starijih od 15 godina.³ Kako bi se osigurao dovoljan broj ispitanika s veteranskim statusom, istraživanje je provedeno u tri odvojena ciklusa, u srpnju, rujnu i listopadu 2015. godine. U analizi je u konačnici zastupljeno 320 ispitanika koji su iskazali status hrvatskog branitelja u ukupnom uzorku od 2.889 ispitanika starijih od 18 godina. Ključno pitanje na koje se nastojalo odgovoriti tom metodom jest: Što determinira članstvo u veteranskim organizacijama?

S obzirom na to da veteranske organizacije imaju značajan utjecaj na javne politike kroz savjetodavna tijela u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti, zastupljenost različitih političkih preferencija među članstvom pokazuje se važnim pitanjem. Ravnomjerna politička zastupljenost članstva govori o reprezentativnosti veteranskih organizacija u procesima kreiranja javnih politika, ali i o odnosima te mogućnostima utjecaja veteranskih organizacija na tradicionalne političke aktere poput političkih stranaka u političkim procesima. S druge strane, u dosadašnjim se studijama veteranske organizacije uobičajilo povezivati s desnim političkim opcijama, te stoga nastojimo istražiti to pitanje. Također, dosadašnje spoznaje govore da dostupni resursi poput vremena, znanja i novca općenito čine ključne prediktore participacije u različitim oblicima i institucionalne i izvaninstitucionalne političke aktivnosti (Schlozman, Brady i Verba, 2018), a istraživanja provedena na specifično

³ Detaljnije informacije o metodologiji i uzorku opisane su u Bagić i Kardov (2018).

veteranskoj populaciji pokazuju da izloženost nasilju i iskustvo oružane borbe također doprinose političkoj i građanskoj participaciji (za pregled vidjeti Bagić i Kardov, 2018). U skladu s tim spoznajama u analizi smo postavili tri hipoteze:

- H1 Pripadnici socio-demografskih skupina veterana s više obrazovnih i vremenskih resursa (viši stupanj obrazovanja, umirovljenici), uz ostala jednaka obilježja, češće se udružuju u veteranske organizacije.
- H2 Ratni veterani s više ratnog iskustva te oni koji su se dobrovoljno priključili vojnim postrojbama, uz ostala jednaka obilježja, češće se udružuju od ostalih skupina ratnih veterana.
- H3 U članstvu veteranskih organizacija nadzastupljeni su veterani desne političke orijentacije, uz kontrolu utjecaja socio-demografskih obilježja i ratnog iskustva.

4. Ciklusi veteranskog udruživanja

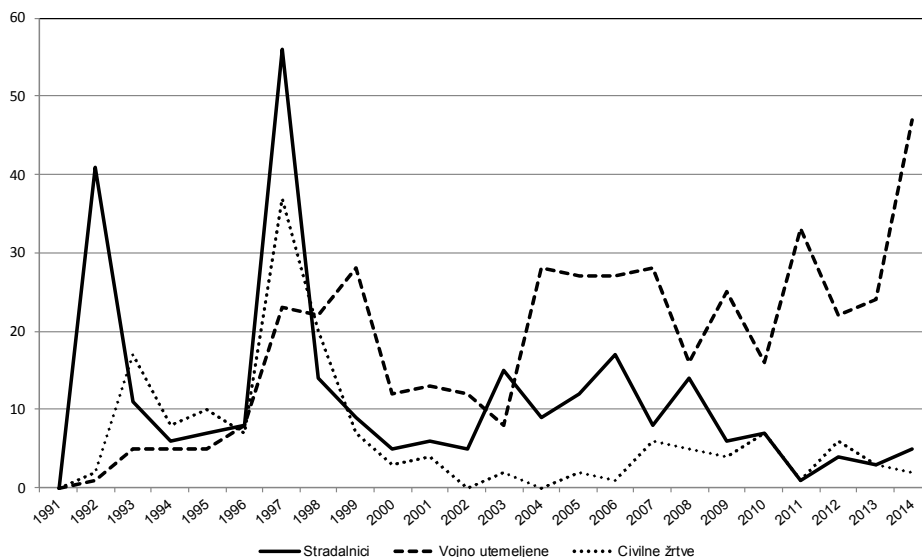
Analiza podataka o veteranskim organizacijama ukazuje na visoku horizontalnu i vertikalnu fragmentaciju veteranskog pokreta. Ključna karakteristika veteranskog udruživanja u Hrvatskoj je teritorijalni karakter organizacija. Od 1.196 veteranskih organizacija osnovanih do sredine 2014. godine čak 850 ili 71% ima jasne teritorijalne granice, što znači da su obuhvatom članstva vezane za pojedine općine, gradove, županije ili specifičnu regiju. Pri tome dominiraju lokalne mjesne organizacije koje okupljaju veterane pojedine općine ili grada, odnosno pojedinih dijelova grada (667 organizacija ili 79% svih organizacija vezanih za političko-administrativni obuhvat). Ako pogledamo daljnje razlike koje leže u podlozi veteranskog organiziranja u smislu isticanja specifičnih skupina ili atributa u nazivima organizacija i opisima djelovanja organizacija, pokazuje se da su se ratni veterani dominantno udruživali po vojno utemeljenim principima i po viktimizaciji. Organizacije koje su utemeljene u vojnim razlikama čine 36% (428 organizacija) veteranske SMO-infrastrukture, a organizacije stradalnika čine 22% (263 organizacije). Također, u značajnom su broju prisutne i razlike koje uporište nalaze u sferi rada (11% ili 126 organizacija), odnosno provođenju slobodnog vremena i svakodnevice poput sportskih i hobističkih organizacija (10% ili 120 organizacija).

Općenito uzevši, možemo razlikovati nekoliko ciklusa veteranskog udruživanja (slika 1).⁴ Prvi ciklus vezan je uz ratno razdoblje i traje do 1995. godine. U tom se ciklusu pojavljuje veći broj organizacija koje okupljaju vojne invalide, a sličnu

⁴ U podacima korištenima u analizi datum osnivačkih skupština često se razlikuje od datuma upisa u Registar. Može se pretpostaviti da su određene organizacije neformalno djelovale i prije formalnog osnivanja, no s obzirom na to da ovdje analiziramo cikluse kroz dulja vremenska razdoblja, takva odstupanja nemaju značajan utjecaj na naše nalaze.

razvojnu dinamiku prate i posebne organizacije civilnih žrtava koje se može smatrati komplementarnim organizacijama veteranskog pokreta. Unatoč tome što se i vojni stradalnici i civilne žrtve organizirano pojavljuju u istom valu, važna je karakteristika tih organizacija ekskluzivnost. Vojne i civilne žrtve, uključujući i organizacije obitelji nestalih i poginulih branitelja, udružuju se u zasebne organizacije koje međusobno ne dijele članstvo i iste interese, a takav obrazac djelovanja tih društvenih skupina i ekskluzivna narav organizacija zadržat će se kroz cijelo promatrano razdoblje.

Slika 1. Dinamika udruživanja po vojnim principima i viktimizaciji, 1991.-2014.

Drugi ciklus obilježava postratno razdoblje i traje od 1996. do 1999. godine. Za taj je ciklus karakterističan novi veliki val udruživanja, ali uz veću internu diferencijaciju. Po brojnosti još uvijek dominiraju organizacije utemeljene u viktimizaciji, no u tom ciklusu bilježimo pojavu većeg broja veteranskih organizacija koje ističu ratni i vojni identitet. Pretežno su to specifične organizacije koje okupljaju dragovoljce, odnosno ističu dragovoljni status veterana.⁵ Također, u tom razdoblju

⁵ Iz podataka nije moguće jednoznačno odrediti stvarnu člansku politiku pojedinih organizacija. Analiza naziva i opisa djelovanja organizacija govori primarno o promicanju specifičnog identiteta i interesa određenih veteranskih skupina. Pojedine organizacije mogu uključivati i članove izvan određene kategorije kroz različite kategorije članstva. Općenito gledano, organizacije vojnih invalida su, u odnosu na ostale organizacije, vrlo rijetko mješovitog tipa u smislu da istovremeno ističu atribute različitih općih kategorija.

u većem broju počinju djelovati organizacije vezane uz područje rada te sportske i hobističke veteranske organizacije. Posebno je zanimljiva pojava veteranskih organizacija u području rada s obzirom na to da je riječ o udruživanju koje je u većem dijelu vezano za poduzeća (89 organizacija ili 71% svih organizacija u toj kategoriji), a tek se manjim dijelom tiče pojedinih gospodarskih djelatnosti ili općenito položaja veterana na tržištu rada (37 organizacija ili 29%). Naime, dominantni obrazac u toj kategoriji ukazuje na organiziranje radnika-veterana po povratku s ratišta na bivša radna mjesta, odnosno djelovanje na zaštiti posebnih radničkih veteranskih prava u poduzećima. Pored tog specifičnog cilja, veteransko djelovanje u poduzećima u tom periodu ima i kvazisindikalan karakter izvaninstitucionalnog djelovanja u sustavu industrijskih odnosa. Slabost tradicionalnog radničkog djelovanja bilo zbog iscrpljenih simboličkih resursa sindikata bilo zbog zakonskih ograničenja sindikalne akcije nadomještaju veteranske organizacije kroz alternativne oblike kolektivne akcije kao što su stožeri za obranu kompanija, koji se u tom razdoblju pojavljuju kao novi fenomen u sustavu industrijskih odnosa u Hrvatskoj.⁶

Treći ciklus organiziranja obuhvaća vremensko razdoblje nakon 2000. godine s povećanim osnivanjem novih organizacija od 2004. godine. I u tom se razdoblju veterani pretežno udružuju po principima viktimizacije i vojnih obilježja, s time da je, kako je vidljivo iz slike 1, za taj ciklus karakteristično povećanje broja vojno utemeljenih organizacija, koje sada preuzimaju primat od stradalničkih organizacija te postaju dominantni princip veteranskog udruživanja. Razlike se u odnosu na prethodne cikluse ne iscrpljuju samo u drugačijim obrascima između općih kategorija, već primjećujemo promjene i unutar pojedinih kategorija. U prethodna dva ciklusa kategorija vojno utemeljenih organizacija pretežno je bila određena razlikom koja se ticala načina ulaska veterana u rat, i u tom je smislu bila zasićena organizacijama dragovoljaca, a ne organizacijama iz drugih potkategorija poput onih koje se temelje u vojnim postrojbama. Organizacije dragovoljaca čine ukupno 46% svih vojno utemeljenih organizacija osnovanih do 2014. godine, pri čemu do 1999. godine imaju prosječni godišnji udio od čak 70% svih novoosnovanih organizacija unutar te kategorije. Od 2000. godine omjer se mijenja i povećava se udruživanje veterana na temelju pripadnosti vojnim postrojbama u odnosu na način ulaska u rat. U prvom ciklusu do 1995. godine organizacije koje su isticale identitet bivših vojnih postrojbi činile su tek manji dio populacije veteranskih organizacija. Nakon 1996. godine prosječni godišnji udio novoosnovanih organizacija utemeljenih u bivšim vojnim

⁶ Analizu tog fenomena daje Grdešić (2007), koji pojavu stožera za obranu kompanija razmatra u kontekstu radničkog djelovanja. Naši podaci o organiziranju ratnih veterana u poduzećima daju novo svjetlo na taj fenomen, posebno imajući u vidu vojno porijeklo naziva akcije te činjenicu da je prvi stožer za obranu Ina-Petrokemije u Kutini 1998. godine organiziran od sindikata i Udruge branitelja "Ina-Petrokemija 90-96".

postrojbama raste na 22%, no još uvijek su to velikim dijelom mješovite organizacije u smislu da se tiču vojnih postrojbi koje ujedno označavaju i dragovoljački status. U razdoblju od 2000. do 2014. godine značaj vojnih postrojbi raste u toj mjeri da to postaje dominantni obrazac te se udio novih organizacija osnovanih po bivšim vojnim postrojbama penje na 58% opće kategorije vojno utemeljenih organizacija.⁷ U tom se ciklusu slične promjene događaju i u segmentu stradalničkih organizacija. U prethodna dva ciklusa stradalničkom populacijom dominira udruživanje vojnih invalida, i to specifično različitih mjesnih organizacija HVIDR-e s prosječnim godišnjim udjelom od 71% svih novoosnovanih stradalničkih organizacija. U trećem ciklusu nakon 2000. godine prosječni godišnji udio HVIDR-e iznosi samo 27%. Populacija stradalničkih organizacija u razdoblju nakon 2000. godine u većoj je mjeri diverzificirana, a novoosnovane organizacije se u većoj mjeri specijaliziraju za specifične skupine stradalnika. Kao nova relativno brojna potkategorija stradalnika koja se udružuje u posebne organizacije pojavljuju se oboljeli od PTSP-a, koji izgleda ne uspijevaju dobiti dovoljnu vidljivost i zadovoljiti specifične interese unutar postojeće strukture. Prema tome, treći ciklus veteranskog organiziranja obilježen je daljnjom fragmentacijom industrije veteranskog pokreta.

5. Članstvo u veteranskim organizacijama

Podaci prikupljeni anketnim istraživanjem osiguravaju nam dodatne uvide u veteransko organiziranje. Ti podaci pokazuju da je oko 34% veteranske populacije učlanjeno u jednu ili više veteranskih organizacija. Dakle, od oko 438.000 živućih veterana Domovinskog rata (*Novi list*, 2019) veteranske organizacije okupljaju oko 147.000.⁸ Oko polovice (48%) članova sudjeluje u većini aktivnosti svojih organizacija, 24% navodi da sudjeluje u manjem broju aktivnosti, a nešto više od četvrtine navodi da sudjeluje rijetko ili nikada. U tom se smislu broj u većoj ili manjoj mjeri aktivnih članova veteranskih organizacija kreće na razini od oko 105.000. No valja imati na umu da i dio ne-članova iskazuje sudjelovanje u aktivnostima veteranskih organizacija, pa tako oko 5% ne-članova iskazuje sudjelovanje u većini aktivnosti te još oko 10% u manjem broju aktivnosti, što znači da veteranske organizacije kroz svoje aktivnosti uključuju još oko 45.000 veterana koji formalno nisu članovi organizacija.

⁷ Iznimku čini 2014. godina u kojoj na ukupnu sliku značajno utječe interna dinamika jedne mreže organizacija dragovoljaca koja te godine bilježi izniman porast broja novoosnovanih lokalnih ogranaka. Od ukupno 47 novih vojno utemeljenih organizacija te godine čak je 40 organizacija dragovoljaca, od kojih je 38 organizacija UHDDR-a.

⁸ Stvarna vrijednost se kreće između 124.000 i 170.000, s obzirom na to da je pogreška uzorka 5,2 postotnih bodova. U tom smislu se i asocijacijska gustoća kreće između 28,4% i 38,8%.

Članstvo u veteranskim organizacijama je relativno podjednako prisutno u različitim socio-demografskim skupinama. Na bivarijantnoj razini pronađena je statistički značajna povezanost samo na varijabli spol ($\chi^2=4,701$; $df=1$; $p=0,030$) i radni status ($\chi^2=21,312$; $df=3$; $p<0,01$), dok na ostalim obilježjima koja su uzeta u obzir – kao što su dob ($\chi^2=5,724$; $df=4$; $p=0,221$), stupanj obrazovanja ($\chi^2=4,939$; $df=3$; $p=0,176$), veličina naselja ($\chi^2=6,170$; $df=3$; $p=0,104$) i regija u kojoj žive ($\chi^2=10,309$; $df=5$; $p=0,067$) – nema statistički značajne povezanosti. Iako muškarci čine veliku većinu veteranske populacije, oni su dodatno nadzastupljeni u veteranskim organizacijama te čine preko 97% njihova članstva. Asocijacijska gustoća među ženama sa statusom veterana Domovinskog rata je gotovo tri puta manja nego kod muškaraca (tablica 1). Također, članovi organizacija su znatno češće umirovljeni veterani (oko 60% članstva). Svaki drugi umirovljeni veteran član je barem jedne udruge veterana, dok je asocijacijska gustoća među radno aktivnim veteranima znatno niža i iznosi oko 20%. Razlike po regijama su na rubu statističke značajnosti, pri čemu je asocijacijska gustoća veća među veteranima iz Slavonije (gotovo svaki drugi veteran je član barem jedne organizacije) u odnosu na veterane iz Zagreba i okolice te iz Istre, Primorja i Gorskog kotara (asocijacijska gustoća oko 25%).

Tablica 1. Članstvo u veteranskim organizacijama prema socio-demografskim obilježjima

		Struktura članstva veteranskih organizacija (%)	Asocijacijska gustoća u pojedinim socio-demografskim skupinama (%)
<i>Cijeli uzorak</i>		-	33,6
Spol*	Muškarac	97,4	35,2
	Žena	2,6	12,2
Dob	Do 44 godine	12,6	21,4
	45 do 49 godina	20,4	35,8
	50 do 54 godine	23,9	41,0
	55 do 59 godina	21,3	37,0
	60 i više godina	21,8	32,8
Obrazovanje	Osnovna škola ili niže	18,8	24,6
	Trogodišnja srednja škola	21,2	32,0
	Četverogodišnja srednja škola	47,1	38,5
	Viša i visoka škola	13,0	39,1

		Struktura članstva veteranskih organizacija (%)	Asocijacijska gustoća u pojedinim socio-demografskim skupinama (%)
Veličina naselja	Do 2.000 stanovnika	47,8	36,9
	2.001-10.000 stanovnika	16,2	44,0
	10.001-100.000 stanovnika	20,1	31,3
	100.001 i više stanovnika	15,9	23,6
Regija	Zagreb i okolica	18,3	24,0
	Sjeverna Hrvatska	15,6	36,3
	Slavonija	28,0	47,8
	Lika i Banovina	10,8	32,7
	Istra, Primorje i Gorski Kotar	5,6	23,8
	Dalmacija	21,7	34,0
Radni status**	Zaposlen	30,2	24,5
	Nezaposlen	7,1	17,7
	U mirovini	60,0	47,1
	Ostalo	2,7	37,3

* vjerojatnost vrijednosti hi-kvadrata $p < 0,05$

** vjerojatnost vrijednosti hi-kvadrata $p < 0,01$

Ratno iskustvo i doživljena trauma također se pokazuje značajnim čimbenikom udruživanja. Od mjenjenih šest indikatora ratnog iskustva, tri su statistički značajno povezana s vjerojatnošću članstva u veteranskim organizacijama. Asocijacijska gustoća je nešto veća među veteranima koji su sudjelovali u borbenom sektoru u odnosu na veterane izvan te kategorije ($\chi^2=4,549$; $df=1$; $p=0,033$). Također, asocijacijska gustoća je značajno viša kod dragovoljaca ($\chi^2=10,750$; $df=1$; $p=0,001$) i veterana sa statusom ratnog vojnog invalida ($\chi^2=7,122$; $df=1$; $p=0,008$). Oko 43% dragovoljaca učlanjeno je u neku veteransku organizaciju, dok je taj udio kod ostalih veterana oko 26% (tablica 2). K tome, oko 53% ratnih vojnih invalida učlanjeno je u barem jednu veteransku organizaciju, dok se udio članstva u kategoriji bez statusa invalida kreće na razini od 31%. Duljina braniteljskog staža nije statistički značajno povezana s članstvom u veteranskim organizacijama ($\chi^2=1,720$; $df=1$; $p=0,190$), kao ni traumatična iskustva kao što su zatočeništvo u neprijateljskom logoru ($\chi^2=0,041$; $df=1$; $p=0,840$) ili osobno svjedočanstvo smrtnog stradanja ($\chi^2=1,538$; $df=1$; $p=0,215$).

Tablica 2. Asocijacijska gustoća ratnih veterana prema ratnim iskustvima i veteranskim statusima

		Asocijacijska gustoća (%)
Ima status hrvatskog branitelja u borbenom sektoru*	Ne	26,4
	Da	37,8
Ima status dragovoljca Domovinskog rata**	Ne	25,9
	Da	43,4
Ima ukupni braniteljski staž duži od 100 dana	Ne	30,6
	Da	37,6
Ima status HRVI iz Domovinskog rata**	Ne	31,0
	Da	52,7
Bio zatočenik neprijateljskog logora ili zatvora	Ne	33,4
	Da	36,9
Osobno svjedočio smrtnom stradanju	Ne	32,2
	Da	40,8

* vjerojatnost vrijednosti hi-kvadrata $p < 0,05$

** vjerojatnost vrijednosti hi-kvadrata $p < 0,01$

Radi stjecanja uvida u utjecaj političkih stavova i vrijednosti veterana na udruživanje u veteranske organizacije koristili smo dva indikatora. Prvi je indeks glasanja za stranke i kandidate desnice i desnog centra na trojnim nacionalnim izborima za koje imamo prikupljene podatke, a radi se o parlamentarnim izborima 2011. godine, drugom krugu predsjedničkih izbora 2015. godine te parlamentarnim izborima 2015. godine. Indeks je konstruiran kao jednostavan broj slučajeva u kojima je ispitanik glasao za stranku ili kandidata koji su klasificirani kao kandidati desnice ili desnog centra.⁹ Raspon vrijednosti indeksa kreće se između nula, ako ispitanik nije ni na jednim promatranim izborima glasao za neku od stranaka desnice i desnog centra, i tri, ako je na svim promatranim izborima glasao za stranku ili kandidata desnice i desnog centra. Drugi indikator je skala ideološke samoidentifikacije, koja se sastoji od jednog pitanja na kojemu su ispitanici trebali odrediti vlastita politička

⁹ Na izborima 2011. kao stranke desnice i desnog centra klasificirane su: koalicija HDZ-HGS, HSS, HSP te koalicija HSP dr. AS i HČSP, HDSSB; u drugom krugu izbora za predsjednika Republike održanim 2015. kao kandidat desnice i desnog centra klasificirana je Kolinda Grabar-Kitarović; na parlamentarnim izborima 2015. kao stranke desnice i desnog centra klasificirane su: HDZ, HSS, HSP dr. AS, HSP, Hrvatska zora, HDSSB, Hrast, Hrvatski konzervativci. Više informacija o metodologiji, načinu postavljanja pitanja i razlozima pojedinih klasifikacija dostupno je u Bagić i Kardov (2018).

uvjerenja na skali od 1 do 7, pri čemu je vrijednost 1 predstavljala “krajnju ljevicu”, a vrijednost 7 “krajnju desnicu”.

Naš raniji rad (Bagić i Kardov, 2018) pokazao je da hrvatski ratni veterani u nešto većoj mjeri glasaju za stranke desnice i desnog centra u odnosu na ne-veteransku populaciju. Navedena razlika ostala je značajna i nakon kontrole niza socio-demografskih obilježja, ali i iskustva ratne traume. Analize koje predstavljamo u ovom radu u većoj su mjeri orijentirane na unutarne razlike veteranske populacije s obzirom na članstvo u veteranskim organizacijama. Podaci prikazani u tablici 3 pokazuju da i unutar veteranske populacije postoje razlike po pitanju političkog ponašanja, pri čemu je članstvo u veteranskim organizacijama značajan čimbenik ($\chi^2=16,394$; $df=3$; $p=0,001$). Preko 75% veterana članova veteranskih organizacija je na barem jednim promatranim izborima glasalo za stranke i kandidate desnice i desnog centra, dok je među ostalim veteranima taj broj oko 60%. Razlika se uočava između te dvije promatrane skupine ne samo u pogledu sklonosti povremenom glasanju za desnicu i desni centar nego i u lojalnosti glasanja za opcije s tog političkog spektra. Naime, oko 47% članova veteranskih organizacija je na svim trojim promatranim izborima glasalo za desnicu i desni centar, dok je među veteranima koji nisu članovi veteranskih organizacija taj postotak znatno niži (oko 24%). Zanimljivo je uočiti da nema većih razlika u vrijednosti tog indeksa između ne-članova veterana i ispitanika ne-veteranske populacije ($\chi^2=5,444$; $df=3$; $p=0,142$).¹⁰

Tablica 3. Razlike s obzirom na indeks glasanja za stranke i kandidate desnice i desnog centra (%)¹¹

	Ne-veterani	Veterani – ukupno	Članstvo u veteranskim organizacijama**	
			Ne	Da
n	2039	285	186	99
0	47,8	35,2	41,6	23,4
1	16,9	15	15,8	13,4
2	13	17,9	18,5	16,7
3	22,4	31,9	24,1	46,6

** vjerojatnost vrijednosti hi-kvadrata $p < 0,01$

¹⁰ Usporedba samo drugog i četvrtog stupca u tablici 3.

¹¹ U analizu su uzeti samo ispitanici koji su u periodu provođenja istraživanja imali minimalno 22 godine te su imali mogućnost izaći na sve promatrane izbore, i koji su izašli barem na jednu od njih. Dakle, nisu uzeti u obzir oni koji nisu mogli glasati ni na jednim izborima te oni koji su u promatranom razdoblju bili potpuno politički pasivni.

Kada je riječ o drugom indikatoru političkih uvjerenja i vrijednosti – skali ideološke samoidentifikacije – također bilježimo statistički značajne razlike između članova i ne-članova veteranskih organizacija ($\chi^2=21,538$; $df=8$; $p=0,006$). Oko 26% veterana ne-članova svoju ideološku orijentaciju opisuje kao (više ili manje) lijevu, dok je taj postotak među članovima neke veteranske organizacije niži za deset postotnih poena (tablica 4). S druge strane, gotovo polovica (47%) članova veteranskih organizacija svoju ideološku orijentaciju opisuje (više ili manje) desnom, dok je među veteranima ne-članovima taj postotak niži za gotovo 15 postotnih poena. Razlika je pogotovo upečatljiva na rubu distribucije, s obzirom na to da je među članovima veteranskih organizacija oko 23% onih koji se identificiraju s krajnjom desnicom, dok je takvih među ne-članovima oko 10%. Opisana razlika vidljiva je i na prosječnoj vrijednosti na toj skali, koja je za ne-članove veteranskih organizacija 4,3, a za članove veteranskih organizacija 4,9 ($t=-3,638$; $df=280$; $p<0,001$). Vrijedi istaknuti da ni na tom indikatoru nema razlike između veterana ne-članova veteranskih organizacija i ispitanika ne-veteranske populacije ($t=-1,172$; $df=2157$; $p=0,087$).¹²

Tablica 4. Razlike na skali ideološke samoidentifikacije (%)¹³

	Ne-Veterani	Veterani – ukupno	Članstvo u braniteljskim udrugama	
			Ne	Da
Krajnje lijevo	3,1	1,7	2,2	0,7
Lijevo	3,2	2,6	3,2	1,5
Umjereno lijevo	19,1	18,5	20,8	13,8
Centar	26,2	27,3	28,2	25,6
Umjereno desno	17,4	15,4	16,3	13,7
Desno	4,5	7,5	6,0	10,4
Krajnje desno	5,5	14,2	9,8	22,7
Ne zna	13,1	7,0	9,4	2,4
Ne želi odgovoriti	7,9	5,9	4,2	9,2
Prosjek	4,1	4,5	4,3	4,9
Standardna devijacija	1,4	1,5	1,4	1,5

¹² Vjerojatnost vrijednosti t-testa je granična te bi se uz veći stupanj rizika (10%) moglo tvrditi da razlika jest statistički značajna.

¹³ Podaci prikazani u prva dva stupca već su objavljeni u našem ranijem radu (Bagić i Kardov, 2018).

Binarna logistička regresija pokazuje da, kada se zajednički kontrolira utjecaj svakog promatranog obilježja, od svih promatranih čimbenika članstva veterana u veteranskim organizacijama samo njih pet ima statistički značajan doprinos predviđanju vjerojatnosti hoće li neki veteran postati član neke od veteranskih organizacija. U tom se modelu statistički značajnim čimbenicima pokazuju: stupanj obrazovanja, veličina naselja, status umirovljenika u odnosu na zaposlene, status dragovoljca Domovinskog rata te indeks glasanja za stranke i kandidate desnice i desnog centra. Tri varijable koje su na bivarijatnoj razini bile statistički značajno povezane s članstvom u veteranskim organizacijama u multivarijatnom modelu nemaju samostalan doprinos predviđanju vjerojatnosti članstva; to su: spol, status branitelja u borbenom sektoru te status ratnog vojnog invalida. S druge strane, stupanj obrazovanja i veličina naselja, varijable koje na bivarijatnoj razini nisu bile statistički značajno povezane s kriterijem, u binarnoj logističkoj regresiji postaju značajni prediktori.

Kada je u pitanju stupanj obrazovanja, ako su sve ostale kontrolirane varijable konstantne, postoji oko 60% veća vjerojatnost da će veterani s višim stupnjem obrazovanja biti članovi neke veteranske organizacije u odnosu na one s nižim stupnjem obrazovanja (tablica 5). Kada je u pitanju veličina naselja, s porastom veličine naselja smanjuje se vjerojatnost članstva u veteranskim organizacijama za oko 30%. Kao što pokazuju podaci prikazani u tablici 1, veterani iz manjih naselja su u nešto većoj mjeri članovi veteranskih organizacija od veterana iz srednjih i velikih gradova. Kada je u pitanju radni status, tri puta je veća vjerojatnost da će umirovljeni veteran biti član neke veteranske organizacije u odnosu na onoga koji je zaposlen, uz pretpostavku da se ne razlikuju po ostalim kontroliranim obilježjima. Status dragovoljca Domovinskog rata povezan je s više nego dvostrukom vjerojatnošću članstva u veteranskim organizacijama. I na kraju, sa svakim stupnjem na skali indeksa glasanja za stranke i kandidate desnice ili desnog centra vjerojatnost članstva u veteranskim organizacijama raste za oko 30%. S obzirom na to da skala ima četiri stupnja, vjerojatnost je 1,2 puta veća da su članovi veteranskih organizacija oni veterani koji su na svim trojnim promatranim izborima glasali za stranke i kandidate s desnog spektra u odnosu na one veterane koji ni na jednim promatranim izborima nisu glasali za stranke desnice i desnog centra.

Valja istaknuti da model, iako statistički značajan, ipak ne uspijeva u potpunosti predvidjeti ishod u kriterijskoj varijabli (članstvo u veteranskim organizacijama). Naime, poznavajući promatrana obilježja veterana, može se u 73% slučajeva ispravno predvidjeti je li netko član veteranske organizacije ili nije, pri čemu je model znatno bolji (86%) u predviđanju negativnog scenarija (tko nije član) nego (46%) u predviđanju pozitivnog scenarija (tko jest član).

Tablica 5. Rezultati binarne logističke regresije s članstvom u veteranskim organizacijama kao zavisnom varijablom¹⁴

	B	Omjer šansi
Spol (1 – muškarac)	1,248	3,485
Dob	0,017	1,017
Stupanj obrazovanja	0,498**	1,645
Veličina naselja	-0,338**	0,713
Ratna regija (1 – prebivalište u regiji zahvaćenoj ratom)	-0,015	0,985
Radni status: Nezaposlen (ref.: zaposlen)	-0,21	0,811
Radni status: Umirovljenik (ref.: zaposlen)	1,117**	3,055
Radni status: Ostalo (ref.: zaposlen)	1,134	3,108
Ima status hrvatskog branitelja u borbenom sektoru	0,491	1,634
Ima status dragovoljca Domovinskog rata	0,827**	2,286
Ima ukupni braniteljski staž duži od 100 dana	-0,196	0,822
Ima status HRVI iz Domovinskog rata	0,104	1,110
Bio zatočenik neprijateljskog logora ili zatvora	-0,201	0,818
Osobno svjedočio smrtnom stradanju	-0,289	0,749
Indeks glasanja za desnicu i desni centar	0,265**	1,304
Konstanta	-3,859	0,021
N	322	
Pseudo R2 (Cox & Snell R Square)	0,18	
Log likelihood	351,566	
Postotak točno klasificiranih slučajeva	73%	
Hi-kvadrat test modela	64,723**	

** vjerojatnost vrijednosti hi-kvadrata $p < 0,01$

Valja napomenuti i da je među veteranima zabilježena visoka prisutnost veteranskog identiteta. Gotovo 24% ratnih veterana iskazuje visoku razinu bliskosti s veteranima kao društvenom grupom, a dodatnih oko 48% iskazuje osjećaj određene bliskosti (tablica 6). Članstvo u veteranskim organizacijama statistički je značajno i snažno je povezano s identifikacijom s veteranima kao grupom ($\chi^2=42,323$; $df=5$;

¹⁴ U model nije uključena skala ideološke samoidentifikacije zbog relativno značajnog udjela ispitanika koji nisu dali odgovor na tom pitanju, što bi dovelo do smanjenja ukupnog uzorka na kojem se model računa. Model je proveden prema enter metodi.

$p < 0,001$). Oko 14% veterana koji nisu članovi nijedne veteranske organizacije navodi da su im branitelji vrlo bliski kao grupa, dok je taj broj među članovima veteranskih organizacija gotovo tri puta veći (42%). S druge strane, oko 35% postojećih članova veteranskih organizacija ne osjeća bliskost s veteranima, za razliku od samo 10% članova veteranskih organizacija.

Tablica 6. Osjećaj bliskosti s veteranima kao grupom (%)

	Veterani – ukupno	Članstvo u veteranskim organizacijama	
		Ne	Da
Vrlo su mi bliski	23,7	14,4	42,0
Bliski su mi	47,6	47,8	47,3
Nemam osjećaj/nisu mi bliski	26,9	35,3	10,1
Odbija odgovoriti	1,8	2,4	0,7

6. Diskusija

Rezultati analize članstva veteranskih organizacija i dinamike veteranskog organiziranja upućuju na nekoliko zaključaka i mogućih interpretacija. Kada je riječ o općim obrascima udruživanja, rezultati naše analize dijelom su sukladni s rezultatima koje nalazimo kod Prosta u slučaju francuskih veterana Prvoga svjetskog rata. I u tom su slučaju organizacije ratnih veterana imale primarno mjesni karakter, što je navelo Prost na zaključak da veteranska udruženja nisu bila izravni produžeci vojnog života ni nasljednici ratnih družina (Prost, 1992). Zajedničko ratno iskustvo je po tom tumačenju sekundarno, a primarni faktori su materijalni uvjeti i postratne civilne okolnosti. Kao i u francuskom slučaju, prvi ciklus je obilježen organiziranjem stradalnika u kontekstu nedovoljno prilagođenog administrativnog sustava i zakonskog okvira specifičnim potrebama sve većeg broja ratnih stradalnika. Na temelju toga moglo bi se pretpostaviti da je riječ o organizacijama koje su s jedne strane imale zagovarački karakter, a s druge servisnu ulogu u dijeljenju informacija o pravima i procedurama u relativno neuređenom i nedovoljno prilagođenom sustavu socijalne i zdravstvene skrbi. Drugi je ciklus, kako pokazuje i Antoine Prost, obilježen posve drugačijom skupinom veterana. Riječ je o demobiliziranim veteranima koji se nisu mogli pridružiti postojećim organizacijama koje su bile ekskluzivno orijentirane na probleme invalida. No sličnosti se tu iscrpljuju i do izražaja dolaze specifičnosti hrvatskog slučaja. Dok se u francuskom slučaju drugi val veterana priključivao nacionalnoj organizaciji koja nije nastala spontano, nego je organizirana iz centra vlasti i koja je u velikoj mjeri pratila hijerarhijsku strukturu vojske, hrvatski veterani se u drugom ciklusu organiziraju u mnogobrojne organizacije s različiti-

tim lokalnim privrženostima, kojima je zajedničko isticanje dragovoljnog ulaska u rat, odnosno upisivanje razlike u odnosu na veterane koji su u rat ušli novačenjem i iz obaveze. Vojna kultura, hijerarhija i služba državi su u tom slučaju sekundarni u odnosu na simboličku vrijednost dragovoljstva u nacionalnom pothvatu. U podlozi te razlike mogla bi se stoga nalaziti želja za javnim priznanjem razlika koje su se brisale u stvaranom državnom okviru, a koje su se ticale moralnosti i herojstva, pri čemu u tom interpretativnom okviru nikako nije isto u kojem trenutku i na koje načine je netko ušao u rat ili na kojim bojištima je bio. Pitanje “istinskih branitelja” tu ima posebnu važnost, kao i pitanje što leži u podlozi braniteljskih beneficija. Je li riječ o dugu zajednice ili je riječ o ugovornom odnosu s državom, pri čemu bi jedni trebali imati veća i zagaranirana prava koja se ne mogu dovoditi u pitanje, a drugi bi primali odštete i kompenzacije kao što je slučaj i u odnosima radnika i poslodavca. Dok nacionalna javnost te razlike prepoznaje, državna administracija ih u materijalnim pravima nije priznala. Slične principe razlikovanja primjećujemo i kod stradalnika i civilnih žrtava čije su različite simboličke vrijednosti u tom slučaju prepoznate i od nacionalne javnosti, ali i od administrativnog režima. U hrvatskom je slučaju tek treći ciklus organiziranja veterana jače povezan s vojnim sustavom i inherentno vojnim razlikama kada dominantni obrazac udruživanja veterana postaju bivše vojne jedinice. U tom slučaju centralizirani i hijerarhijski posložen vojni sustav nudi primarni asocijacijski okvir. Vremenski kontekstualna i lokalno varijabilna ratna iskustva u tom ciklusu postaju sekundarna u odnosu na memorijalizacijsku funkciju uopćenog vojnog iskustva i vojne socijalizacije tijekom rata. Riječ je o vremenu u kojem vojska prolazi dubinsku transformaciju koja je s jedne strane obilježena nastavkom tranzicije u mirnodopski režim, a s druge strane profesionalizacijom i prelaskom na dobrovoljni model vojne službe.¹⁵

Te razlike oslikavaju ključne linije podjela među hrvatskim veteranima, a organizacijska dinamika mogla bi u određenoj mjeri biti povezana i s međudjelovanjem s javnim politikama i društvenim i političkim kontekstom. Iako analiza resursa nije bila u fokusu ovoga rada, naši rezultati idu u prilog pretpostavci da dostupnost resursa pogoduje fragmentaciji pokreta i povećanju specijalizacije organizacija, što je u skladu s idejnim pretpostavkama RMT-a. Naime, razlozi za usporavanje fragmen-

¹⁵ Razdoblje nakon 2003. obilježeno je novim valom demobilizacije nakon prvih postratnih godina s obzirom na to da se smanjivanje vojnog ljudstva duže vrijeme odgađalo zbog socijalnih i političkih razloga. Procijenjeno je da od oko 30.000 ljudi u vojnom sustavu krajem 2002. postoji potreba za otpuštanjem oko 11.000 ljudi do 2006. godine, no već do 2005. sustav je napustio veći broj od planiranog, odnosno 14.632 osobe iz vojnog sustava. U tadašnjem programu SPECTRA (*Separated Personnel Care and Transition Program*) inicijalno je zamišljena suradnja i nadzor organizacija civilnog društva, no u konačnoj su provedbi tog procesa sudjelovale samo veteranske organizacije (Pietz, 2006), što je moglo doprinijeti prijenosu specifičnog znanja u organiziranju veterana u udruge civilnog društva.

tacije u inicijalnom periodu trećeg ciklusa između 2000. i 2003. godine mogli bi biti povezani sa smanjenjem resursa koji su dostupni organizacijama pokreta, bilo da je riječ o financijskim ili o simboličkim resursima. Dostupne analize medijskih sadržaja pokazuju da je to vremensko razdoblje bilo obilježeno relativno nepovoljnom "diskurzivnom strukturom prilika" (Koopmans i Statham, 1999) unatoč činjenici da se u tom vremenu manifestiraju neki od najmasovnijih veteranskih protesta. Kako u analizi medijskih narativa pokazuje Viktorija Car, u tom periodu veterani su prikazivani pretežno kao negativni akteri za razliku od prethodna dva ciklusa: tijekom rata dominirala je slika veterana kao heroja, a u postratnom razdoblju slika veterana kao žrtve rata i ekonomske tranzicije (Car, 2009). Istraživanja financijskih potpora ili dostupnosti drugih resursa veteranskim organizacijama nisu provedena, no ovi nalazi ukazuju na potencijale daljnjih istraživanja u tom segmentu.

Kada je riječ o članstvu, valja istaknuti da se zabilježena asocijacijska gustoća među veteranima ne razlikuje znatno u odnosu na druge segmente društva. Primjerice, sindikalna gustoća u Hrvatskoj kreće se na razini od oko 26%, što znači da je oko četvrtina zaposlenih u članstvu nekog od sindikata, dok je prije desetak godina sindikalna gustoća bila i nešto viša nego što je ovdje zabilježena kod veterana (Bagić, 2017). Različiti podaci o članstvu u nevladinim udrugama, bez obzira na njihovu vrstu, pokazuju da se taj udio kreće između 30 i 40% (Bežovan, Zrinščak i Vugec, 2005; Bežovan i Zrinščak, 2007).

Kada je riječ o čimbenicima udruživanja veterana, oni su dominantno vezani uz ratno iskustvo i njegove posljedice (stradavanje). Čimbenici koji najviše utječu na vjerojatnost članstva u veteranskim organizacijama su status umirovljenika i status dragovoljca, čime su potvrđene naša prva i druga hipoteza. Status umirovljenika izravno je povezan sa stradanjem, odnosno nekim drugim zdravstvenim posljedicama povezanim s ratnim iskustvom (npr. PTSP-om). Činjenica da je status ratnog vojnog invalida prestao biti statistički značajan prediktor kada je promatran zajedno sa statusom umirovljenika u regresijskom modelu pokazuje međusobnu povezanost tih dviju varijabli. Status dragovoljca Domovinskog rata imaju oni veterani koji su se u ratna zbivanja uključili na samom početku rata, kada su ratna djelovanja bila najsnažnija te stradavanja i traumatična iskustva najizraženija (Žunec, 2006). Ti podaci sukladni su podacima koje nalazimo u analizi dinamike udruživanja prema kojoj veteranskim pokretom općenito dominiraju organizacije stradalnika i dragovoljaca.

Nalaz da su značajni čimbenici udruživanja veterana stupanj obrazovanja i veličina naselja ukazuje na ulogu socijalnog kapitala, što je u skladu s očekivanjem iskazanim u prvoj hipotezi. Posebno je zanimljivo da obrazovanje postaje statistički značajan prediktor u međuodnosu s ostalim mjerenim obilježjima, odnosno stupanj obrazovanja postaje statistički značajno povezan s članstvom u veteranskim orga-

nizacijama tek kada dio varijance biva objašnjen ratnim iskustvom i posljedicama. Veličina naselja kao značajan prediktor članstva u veteranskim organizacijama može se razumjeti na dva načina. S jedne strane ta varijabla supstituira regiju, koja se u analizama nije pokazala statistički značajnim prediktorom. No većina područja koja su bila najsnažnije pogođena izravnim ratnim zbivanjima su manja naselja u Istočnoj i Zapadnoj Slavoniji, Moslavini, Kordunu, Banovini i Lici te dalmatinskom zaleđu. U tom pogledu ta bi varijabla mogla pripadati sklopu ratnog iskustva i posljedica. S druge strane, ona se može interpretirati i unutar sklopa socijalnog kapitala. Veteranske organizacije u manjim naseljima mogu igrati važniju ulogu u društvenom životu te služiti kao platforma za ispunjenje različitih društvenih funkcija koje u srednjim i velikim gradovima mogu ispunjavati različite organizacije.

Treći sklop čimbenika odnosi se na političke varijable, pri čemu u tom slučaju nije lako odrediti smjer utjecaja. Članstvo u veteranskim organizacijama povezano je s glasanjem za stranke i kandidate desnog političkog spektra, i to onima sa snažnom desnom samoidentifikacijom, pogotovo krajnjom desnicom, što je u skladu s očekivanjem iznesenim u trećoj hipotezi. Iz podataka, međutim, nije moguće zaključiti je li udruživanje rezultiralo homogenizacijom i radikalizacijom političkih stavova članova ili su političke orijentacije utjecale na udruživanje izravno ili posredno preko prisutnosti veteranskog identiteta, za koji naše istraživanje također pokazuje da je znatno izraženiji među članovima veteranskih organizacija u odnosu na ne-članove.

Ova analiza, koja je fokusirana na veteranske organizacije, dopunila je nalaze ranijeg rada o političkom ponašanju veterana (Bagić i Kardov, 2018). Pokazuje se da prethodno utvrđena sklonost veteranske populacije strankama i kandidatima desnice te tome sukladna ideološka samoidentifikacija ne vrijedi za cijelu veteransku populaciju, nego je primarno karakteristika članova veteranskih organizacija. Rezultati potvrđuju da je članstvo veteranskih organizacija u značajnoj mjeri politički pristrano, što može olakšati ili usmjeravati i politički pristrano djelovanje veteranskih organizacija kao ključnih elemenata mobilizacijske strukture veterana (Dolenec i Sirinic, 2020). Pri tome valja voditi računa da nalazi ne govore izravno o klijentelističkom odnosu veterana i HDZ-a kao dominantne stranke desnog centra s obzirom na to da klijentelizam podrazumijeva interese, a naši podaci govore o određenoj kongruentnosti političkih uvjerenja. Općenito valja voditi računa o tome da je odnos veteranskog pokreta i institucionalnog autoriteta ili političkih stranaka složen i kontingentan. Jenkins i Eckert (1986) upozoravaju da je izvođenje interesa iz patronaže rizično jer je velik dio javnih politika često reakcija na djelovanje društvenog pokreta, a slično vrijedi i za javne deklarativne potpore institucionalnog autoriteta koje mogu biti rezultat želje za uspostavom stabilnosti i kontrole jednako kao i prihvatanja zahtjeva ili kongruentnosti vrijednosti (*ibid.*). U skladu s time, eviden-

tirane masovne mobilizacije ratnih veterana u predizbornim ciklusima u kojima su na vlasti bile stranke lijevog centra mogu se, s jedne strane, tumačiti na način da su veteranske organizacije produžeci desnih stranaka u predizbornim utakmicama, no takve se pojave, s druge strane, mogu promatrati i kao rezultat strukture povoljnih prilika za veteranski pokret kada su opozicijske stranke otvorenije za suradnju, što bliskost političkih pozicija i članova s pojedinim političkim akterima može značajno olakšati. Kao što opozicijske stranke traže potporu politički relevantnih birača i aktera civilnog društva, tako se i pokreti u situacijama kada im nedostaje ulaz u sferu kreiranja javnih politika okreću drugim metodama i taktikama djelovanja radi ispunjenja svojih ciljeva, pri čemu “što pokreti više ističu političke zahtjeve, to je veća vjerojatnost da će naići na druge političke aktere” (Maguire, 1995). To nam se čini posebno relevantnim u slučaju ratnih veterana koji su i sami izrazito heterogena populacija po nizu socio-demografskih obilježja, no koji unatoč mnogobrojnim internim razlikama osjećaju međusobnu bliskost. Riječ je o društvenoj grupi koja svoj kolektivni identitet crpi iz historijskog događaja koji je uklesan u memorijalno nasljeđe nacionalne zajednice i koji nudi okvir za unutarnje zajedništvo, kao i priznanje razlika od šireg društva, pa čak i neovisno o državnom priznanju tih razlika kao što je slučaj u pojedinim kategorijama veterana (primjerice maloljetnih boraca). U prevladavanju tih razlika nacionalni interpretativni okviri imaju važnu ulogu jer, kako pokazuje Prost (1992), proširuju ne samo potencijalne granice veteranskog identiteta (odnosno brišu interne razlike članstva i različitih organizacija pokreta) već i granice javnog suosjećanja. Naglašavanje ratnog iskustva uspostavlja granice u odnosu na one koji nisu bili u ratu, dok se poistovjećivanjem “veteranskog duha”, kao nacionalnog repozitorija istine, značenja i smisla, s univerzalnom ili nacionalnom moralnošću i općim dobrom proširuju granice mobilizacijske baze (*ibid.*). Iz tih su razloga ratni veterani, premda heterogena, ipak hegemonijska društvena grupa jer je riječ o društvenoj skupini za čije je zahtjeve “diskurzivna struktura prilika” (Koopmans i Statham, 1999) češće povoljna, odnosno koja u svom djelovanju može računati na mobilizaciju pristranosti političkog sustava. Kako je ustvrdio Edward Derwinski, tajnik američkog Odjela za veteranska pitanja u administraciji Georga W. Busha, veterani u odnosu na druge društvene skupine imaju jednu jedinstvenu prednost: “Ne postoje anti-veteranske grupe... To je naprosto jednosmjerna ulica” (Bergmann, 2009: 56).

7. Zaključak

U radu su prezentirani rezultati istraživanja članstva veteranskih organizacija i dinamike veteranskog udruživanja u Hrvatskoj. Koristeći okvire resursno-mobilizacijske teorije u istraživanjima društvenih pokreta, analizirani su podaci iz Registra udruge RH za razdoblje od 1991. do 2014. godine te podaci prikupljeni anketnim

istraživanjem 2015. godine. Rezultati analiza članstva potvrdili su sve tri hipoteze. Članstvo veteranskih organizacija određeno je socio-demografskim obilježjima u smislu višeg stupnja obrazovanja i manjih naselja (prva hipoteza), ratnim iskustvom u smislu posljedica rata te dragovoljnog ulaska u rat (druga hipoteza) te političkim obilježjima u smislu desne samoorijentacije i preferiranja stranaka desnog političkog spektra u izbornom procesu (treća hipoteza). Takva obilježja članstva ujedno su sukladna uvidima o dinamici udruživanja ratnih veterana, koji pokazuju da su veteranske organizacije dominantno mjesnog karaktera te da su se ratni veterani dominantno udruživali po stradalničkim i vojno utemeljenim razlikama, pri čemu je prisutan i značajan broj organizacija utemeljenih u sferi rada i svakodnevice. Analizom su također identificirana tri različita ciklusa iz kojih je vidljivo da ratni invalidi odnosno dragovoljci čine dominantne kategorije u prvom (1991.-1995.) i drugom ciklusu (1996.-1999.), dok je treći ciklus (nakon 2000.) obilježen nastavkom povećanja diferencijacije veteranskih organizacija te povećanja brojnosti organizacija novih potkategorija stradalnika, odnosno veteranskih organizacija bivših vojnih jedinica. I jedni i drugi podaci podupiru zaključak da stradalnici i dragovoljci čine značajan dio veteranskog pokreta. Uvidi osigurani ovim istraživanjem pokazuju da veteranske organizacije općenito ispunjavaju različite svrhe, od memorijalizacijske funkcije i specifičnog oblika socijalne kohezije do servisnih funkcija specifičnim skupinama, pri čemu veća orijentacija članstva prema desnom političkom spektru može u određenim prilikama doprinosti specifičnom smjeru djelovanja veteranskog pokreta u političkoj areni.

LITERATURA

- Bagić, Dragan. 2017. Što ubija sindikate u Hrvatskoj: kriza ili smjena generacija? Rad prezentiran na 6. Sociološkom kongresu HSD-a, Zagreb, 7-8. travnja 2017.
- Bagić, Dragan i Kardov, Kruno. 2018. Politička participacija i stranačke preferencije ratnih veterana u Hrvatskoj. *Politička misao*, (55), 3: 82-103. Doi: 10.20901/pm.55.3.03.
- Belloni, Roberto. 2008. Civil society in war-to-democracy transitions, u: Jarstad, A. K. i Sisk, T. D. (ur.): *From War to Democracy: Dilemmas of Peacebuilding*. Cambridge University press. Cambridge: 182-210.
- Bergmann, Max A. 2009. The Impact of Veterans on the American Political System, u: Korb, L. J.; Duggan, S. E.; Juul, P. M. i Bergmann, M. A. (ur.): *Serving America's Veterans. A Reference Handbook*. ABC-CLIO. Santa Barbara: 51-91.

- Bežovan, Gojko i Zrinščak, Siniša. 2007. *Civilno društvo u Hrvatskoj*. Jesenski i Turk. Zagreb.
- Bežovan, Gojko; Zrinščak, Siniša i Vugec, Marina. 2005. *CIVICUS-ov indeks civilnog društva u Hrvatskoj*. CERANEO, CIVICUS. Zagreb.
- Bojičić-Dželilović, Vesna. 2006. Peace on whose terms? War veterans' associations in Bosnia and Herzegovina, u: Newman, E. i Richmond, O. (ur.): *Challenges to peace-building: Managing spoilers during conflict resolution*. United Nations University Press. Tokyo, New York, Pariz: 200-218.
- Car, Viktorija. 2009. *Mythical Structures and Narratives in Croatian TV News* (doktorska disertacija). Fakultet društvenih znanosti. Ljubljana.
- Colletta, Nat J.; Kostner, Markus i Wiederhofer, Ingo. 2004. Disarmament, Demobilization, and Reintegration. Lessons and Liabilities in Reconstruction, u: Rotberg, R. I. (ur.): *When States Fail: Causes and Consequences*. Princeton University Press. Princeton: 170-181.
- Cowen, Deborah. 2005. Welfare Warriors: Towards a Genealogy of the Soldier Citizen in Canada. *Antipode*, (37), 4: 654-678. Doi: 10.1111/j.0066-4812.2005.00520.x.
- Cowen, Deborah. 2008. The Soldier-Citizen, u: Isin, E. F. (ur.): *Recasting the Social in Citizenship*. University of Toronto Press. Toronto: 187-209.
- Dandeker, Christopher; Wessely, Simon; Iversen, Amy i Ross, John. 2006. What's in a Name? Defining and Caring for 'Veterans': The United Kingdom in International Perspective. *Armed Forces and Society*, (32), 2: 161-177. Doi: 10.1177/0095327X0527-9177.
- David, Lea. 2015. Fragmentation as a Silencing Strategy: Serbian War Veterans against the State of Serbia. *Contemporary Southeastern Europe*, (2) 1: 55-73.
- Dolenec, Danijela i Sirinic, Daniela. 2020. Mobilizing Against Change: Veteran Organizations as a Pivotal Political Actor, u: Ekiert, G, Perry, E. i Yan, X. (ur.): *Ruling by Other Means: State Mobilized Movements*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Edele, Mark. 2008. *Soviet Veterans of the Second World War. A Popular Movement in an Authoritarian Society 1941-1991*. Oxford University Press. Oxford.
- Fisher, Sharon. 2003. Contentious politics in Croatia. The war veterans' movement, u: Kopecky, P. i Mudde, C. (ur.): *Uncivil Society? Contentious politics in post-communist Europe*. Routledge. London i New York: 74-92.
- Gerber, David A. 2003. Disabled Veterans, the State, and the Experience of Disability in Western Societies, 1914-1950. *Journal of Social History*, (36), 4: 899-916.
- Grdešić, Marko. 2007. Uspon i pad stožera za obranu kompanija u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, (28), 1-2: 55-67.
- Jenkins, J. Craig. 1983. Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, (9): 527-553.

- Jenkins, J. Craig i Eckert, Craig M. 1986. Channeling Black Insurgency: Elite Patronage and Professional Social Movement Organizations in the Development of the Black Movement. *American Sociological Review*, (51), 6: 812-829.
- Jennings, Kathleen M. 2008. Unclear Ends, Unclear Means: Reintegration in Post-war Societies – the Case of Liberia. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, (14), 3: 327-345.
- Kasapović, Mirjana. 2001. Demokratska konsolidacija i izborna politika u Hrvatskoj, u: Kasapović, M. (ur.): *Hrvatska politika 1990.-2000. Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj*. Fakultet političkih znanosti. Zagreb: 15-40.
- Koopmans, Ruud i Statham, Paul. 1999. Ethnic and Civic Conceptions of Nationhood and the Differential Success of the Extreme Right in Germany and Italy, u: Giugni, M., McAdam, D. i Tilly, Ch. (ur.): *How Social Movements Matter*. University of Minnesota Press. Minneapolis i London: 225-251.
- Kriesi, Hanspeter. 1996. The organizational structure of new social movements in a political context, u: McAdam, D., McCarthy, J. D. i Zald, M. N. (ur.): *Comparative Perspectives on Social Movements*. Cambridge University Press. Cambridge: 152-184.
- Lewis, David. 2002. Civil society in African contexts: Reflections in the usefulness of a concept. *Development and Change*, (33), 4: 569-586. Doi: 10.1111/1467-7660.00270.
- Maguire, Diarmuid. 1995. Opposition Movements and Opposition Parties: Equal Partners or Dependent Relations in the Struggle for Power and Reform?, u: Jenkins, C. J. i Klandermans, B. (ur.): *The Politics of Social Protest. Comparative Perspectives on States and Social Movements*. UCL Press. London: 99-112.
- Marchetti, Raffaele i Tocci, Nathalie. 2009. Conflict society: Understanding the role of civil society in conflict. *Global Change, Peace & Security*, (21), 2: 201-217. Doi: 10.1080/14781150902872091.
- McCarthy, John D. i Zald, Mayer N. 1977. Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, (82), 6: 1212-1241.
- McMullin, Jareme R. 2013a. *Ex-combatants and the post-conflict state: challenges of reintegration*. Palgrave Macmillan. New York.
- McMullin, Jareme R. 2013b. Integration or separation? The stigmatisation of ex-combatants after war. *Review of International Studies*, (39), 2: 385-414. Doi: 10.1017/S0260210512000228.
- Mettler, Suzanne. 2005. Policy Feedback Effects for Collective Action: Lessons from Veterans' Programs, u: Meyer, D. S., Jenness, V. i Ingram, H. (ur.): *Routing the Opposition. Social Movements, Public Policy, and Democracy*. University of Minnesota Press. Minneapolis i London: 211-235.
- Moratti, Massimo i Sabic-El-Rayess, Amra. 2009. *Transitional justice and DDR: The case of Bosnia and Herzegovina*. International Center for Transitional Justice. New York.

- Muggah, Robert (ur.). 2009. *Security and Post-Conflict Reconstruction: Dealing with Fighters in the Aftermath of War*. Routledge. New York.
- Novi list. 2019. Najnoviji podaci: Evo koliko u Hrvatskoj ima branitelja, koliko ih radi, kolike mirovine primaju... *Novi list*, 9. listopada 2020. URL: <https://www.novilist.hr/vijesti/hrvatska/najnoviji-podaci-evo-koliko-u-hrvatskoj-imamo-branitelja-koliko-ih-radi-kolike-mirovine-primaju/> (zadnji put pristupljeno 1. 11. 2020.).
- Pietz, Tobias. 2006. *Defense Reform and Conversion in Albania, Macedonia and Croatia*. Bonn International Center for Conversion (BICC) i Geneva Center for the Democratic Control of the Armed Forces (DCAF).
- Posner, Daniel N. 2004. Civil Society and the Reconstruction of Failed States, u: Rotberg, R. I. (ur.): *When States Fail. Causes and Consequences*. Princeton University Press. Princeton: 237-255.
- Prost, Antoine. 1992. *In the Wake of War. "Les Anciens Combattants" and French Society 1914-1939*. Berg. Providence i Oxford.
- Putnam, Robert. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster. New York.
- Schlozman, Kay Lehman; Brady, Henry E. i Verba, Sidney. 2018. *Unequal and Unrepresented. Political Inequality and the People's Voice in the New Gilded Age*. Princeton University Press. Princeton i Oxford.
- Scott, James C. 1990. *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*. Yale University Press. New Haven i London.
- Söderström, Johanna. 2015. *Peacebuilding and ex-combatants. Political reintegration in Liberia*. Routledge. London i New York.
- Soule, Sarah A. i King, Brayden G. 2008. Competition and Resource Partitioning in Three Social Movement Industries. *American Journal of Sociology*, (113), 6: 1568-1610. Doi: 10.1086/587152.
- Stubbs, Paul i Zrinščak, Siniša. 2012. Klijentelizam i socijalna politika, u: Zakošek, N. (ur.): *2. zagrebački ekonomski forum*. Friedrich Ebert Stiftung. Zagreb: 5-19.
- United Nations. 2006. *Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards*. URL: <http://unddr.org/iddrs.aspx>.
- Žunec, Ozren. 2006. Apsolutna žrtva i relativna kompenzacija: proturječna društvenog položaja veterana i državne skrbi za ratne veterane i invalide. *Polemos*, (9), 2: 11-41.

Dragan Bagić, Kruno Kardov, Mislav Škacan
MOBILIZING STRUCTURE OF WAR VETERANS'
MOVEMENT IN CROATIA:
SOCIAL MOVEMENT ORGANIZATIONS AND MEMBERSHIP

Summary

The paper explores organizing dynamics of Croatian war veterans and the key attributes of membership in veterans' organizations. We use data from the Register of associations of the Republic of Croatia for the period 1991-2014, as well as data from 2015 survey research on sociodemographic profile, veterans' identity and political preferences of members of veterans' organizations. The results show that membership of veterans' organizations is determined by the war experience, socio-demographic and political factors. Veterans' organizations are predominantly local in nature, and the key internal divisions are based on victimization and the status of volunteer. Members and non-members of veterans' organizations significantly differ in political orientations. Members of war veterans organizations are more oriented towards the right side of the political spectrum, indicating that on certain occasions veterans' organizations could direct the collective action of war veterans in support of right-wing political parties and candidates in the political arena. The paper discusses insights on associational density, differences between members and non-members of veterans' organizations as well as patterns and cycles of veterans' organizing.

Keywords: Croatian War Veterans, Veterans' Movement, Social Movement Organizations, Political Preferences, Veterans' Identity

Dragan Bagić je izvanredni profesor na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Kruno Kardov je docent na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Mislav Škacan je magistar sociologije.

Kontakti:

Dragan Bagić, Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3, 10000 Zagreb. E-mail: dbagic@ffzg.hr

Kruno Kardov, Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, I. Lučića 3, 10000 Zagreb. E-mail: kkardov@ffzg.hr

Mislav Škacan. E-mail: skacan.mislav@gmail.com